

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ЕРТЕГІЛЕРДІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сәдубек С.Қ.¹,

¹2 к. магистранты, мамандығы: «6М056 – Аударма ісі: синхронды аударма»

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ

Алматы, Қазақстан

e-mail: sadubek97@mail.ru

Андатпа. Бұл мақалада ағылшын тіліндегі ертегілерді қазақ тіліне аудару ерекшеліктеріне талдау жасалған. Балалар әдебиеті ерекшеліктерінен туындайтын оны ағылшын тілінен қазақшаға аударылуы аударматанудың қазіргі талаптары тұрғысынан қарастырылған.

Тірек сөздер: балалар әдебиеті, аударма, қазіргі аударматану, ағылшын тілі, қазақ тілі.

Кіріспе. Көркем әдебиет – әр елдің өзіндік болмысын, сол елге тән ерекшелігін, сол халықтың өткені мен бүгінін көркемдеп жеткізетін бейнелі сөздер жиыны. Көркем әдебиеттің проза, поэзия, драматургия жанрларында елдің эстетикалық қуаты айқын жеткізіледі. Яғни, көркем шығармалар шынайы өмір шындығын суреттей отырып, заттар мен құбылыстарды бейнелеу арқылы оқырман сезіміне әсер етіп, ой тудыра алады [1, 349 б.].

Балалар әдебиеті – әдебиетіміздің өскелең бір саласы. Оның өзіндік өсу, өркендеу жолдары бар. Балаға қоршаған ортаны таныстыру, жақсы-жаманды ажырату, дүниетанымын қалыптастыруда «таптырмас қазына». Бұл тұста балалар әдебиеті көркем әдебиеттің бір бөлігі ғана болып қоймай, ол педагогика, бала тәрбиесімен тығыз байланысты, тұлғаның жан-жақты қалыптасуы мен қоғамға қажетті мүше болып жетілуде психологиялық ерекшеліктерін дамытуға да септігін тигізеді. Жалпы әдебиеттің құрамдас бөлігі ретінде балалар әдебиеті – сөз өнері. А.М. Горький балалар әдебиетін барлық әдебиеттің «егеменді» өрісі деп атайды. Ересектер мен балалар әдебиеті үшін әдебиеттің принциптері, міндеттері мен көркемдік әдісі бірдей екеніне қарамастан, соңғысы шартты түрде балалар әдебиетінің ерекшелігі деп атауға болатын өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады.

Балалар әдебиеті көркем шығармашылық пен оқу іс-әрекетінің қиылысында пайда болды. Балалар әдебиеті – оқырман-баланың мүдделеріне назар аудара отырып, өзіне тән барлық қасиеттері бар жалпы әдебиеттің бөлігі, сондықтан көркемдік ерекшелігімен, барабар балалар психологиясымен ерекшеленеді. Өнер өрісі ретінде балалар шығармашылығы көп функциялы. Ол келесі функцияларды орындайды: эстетикалық, дидактикалық және ақпараттық. Балалар әдебиеті біздің өмірімізде ерекше орын алады. Балалар үшін әдебиетке қатысты шығармалар көп ғасырлар бойы кеңінен танымал болды, өйткені балалар ертегілері, әңгімелері мен әндерінде біз өмірді оның барлық көріністерінде көре аламыз.

Балалар әдебиеті – өнер. Өнер ретінде оған жалпыланған идеяларды жарқын, көркем түрде, нақты образдарда білдіру тән [2, 3]. Орыс және шетел тілдеріндегі балалар әдебиетінің танымал болуына қарамастан, оның аударма саласы көптен бері сұранысқа ие бола бастады. Балаларға арналған шығармаларды ХХ ғасырдың басына дейін аударуға ерекше көңіл бөлінбеген. Осы уақытқа дейін көптеген кітаптар аударылмады.

Зерттеу өзектілігі.

Балалар әдебиетін аудару саласы әдебиетті жалпы аударудың құрамдас бөлігі ретінде ғана емес, сонымен қатар ұзақ уақыт бойы аудармашылардың назарын жеткілікті дәрежеде пайдаланбаған жеке сала ретінде қарастырылады. Балалар көркем әдебиеті қызықтыру немесе көңіл көтеру үшін ғана бағытталмаған. Ол сондай-ақ баланы тәрбиелеу және әлеуметтендіру функцияларын орындайды, сондықтан балалар шығармасында сақталатын өзіндік нормалары бар. Біріншіден, балалар жұмысы идеология, адамгершілік және т.б. тұрғысынан «балаларға пайдалы» болуы керек. Екіншіден, шығармадағы сюжеттер мен кейіпкерлер, оның тілі баланың жасына байланысты оқу шеберлігі мен ойлау қабілетіне сәйкес келуі керек. Аударма туралы айтқанда, бұл талаптар әр түрлі мәдениеттер мен дәуірлерде әр түрлі болуы ықтимал, сондықтан аудармашы түпнұсқа мәтін мен аударма мәтінді қабылдаушы мәдениеттің балалар әдебиетіне қатысты тұжырымдамалары мен нормаларын ескеруі керек [4, 5].

Бұл мәселені зерттеуде мәдениетке бағытталған аударма стратегиялары маңызды орын алады. Аудармашы ертегіні аудару кезінде барабар аударманы қамтамасыз ету үшін түпнұсқа мәтіннің лингвистикалық, экстралингвистикалық және әдеби сипаттамаларын ескеру және синтездеуі қажет. Аудармадағы басты қиындықтардың бірі - ұлттық-мәдени бейімделу, бұл аударма кезінде тек тілдік жүйелерді салыстыру ғана емес, сонымен қатар әр түрлі мәдениеттерді салыстыру арқылы жүретіндігімен түсіндіріледі [6].

Көркем мәтінді аударудың жалпы және ерекше мәселелеріне арналған еңбектердің көптігіне қарамастан, аударма теориясы мен тіл білімінде ертегілер аудармасының, соның ішінде авторлық ертегі аудармасының, ерекшеліктері әлі жеткілікті зерттелген жоқ. Осыған байланысты біз авторлық ертегінің негізгі жанрлық сипаттамаларын анықтауға, атап айтқанда, ағылшын ертегісінің қазақ тіліне аударылған мәтінін талдау арқылы, сонымен қатар осы жанрды аударудың ерекшеліктері мен мәселелерін анықтауға тырыстық.

Авторлық ертегі дегеніміз - автордың халық фольклорына негізделіп немесе өз ойынан құрастырған балалар және ересектерге арналған шығарма. Авторлық ертегінің алғашқы шеберлері - француз ақыны және сыншысы Шарль Перо, итальяндық драматург Карл Гоцци, неміс жазушысы Вильгельм Хауф, дат прозашысы Ганс Христиан Андерсен және басқалар. Авторлық ертегінің тақырыбы әдетте белгілі бір кейіпкерге немесе автордың өзіне бағытталған, уақыт бойынша тұрақты болады. Авторлық ертегі

психологиялық дәреженің жоғары деңгейімен, авторлық қатынасты анықтаумен де ерекшеленеді.

Сонымен, ағылшын ертегі авторларының айрықша ерекшелігі - балалар әдебиетіндегі ересектер мәселесін, кейіпкер типі мен стильдік құралдардың біркелкілігін көтеруге деген ұмтылысы болды. Ертегі авторларының тек балалар жазушылары емес, математика мен әдебиет мұғалімдері, тілші, инженерлер, тарихшылар болғанына қарамастан, барлық авторларды көптеген жылдар бойы өзгеріссіз келе жатқан және ғасырлар бойғы ағылшын дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарына, әзіл-оспақтары мен мағынасыздықтарына негізделген стильдің біркелкілігі, сөз тіркестері мен фразеологиялық бірліктер біріктірді. Ертегілерге арналған сюжеттер көбіне өмірде болған жайттардан, ауызша әңгімелерден туындады.

Мақаламыздың практикалық өзегі болып отырған шығарма дат елінің балалар жазушысы, прозашы Ганс Христиан Андерсеннің «Ұсқынсыз үйрек балапаны» ертегісі [7, 163 б.].

Ертегі 1843 жылы жазылып, алғаш рет «Жаңа ертегілер» жинағында жарыққа шықты. Көптеген әдебиеттанушылар аталмыш ертегіні өмірбаян-ертегі деп есептейді. Болжауларға сенсек, шығармадағы үйрек деп отырған, жас кезінде бүртүрлі оғаш түрге ие болған Андерсеннің өзі. Әдеби бағыты мен жанрына тоқталатын болсақ, ертегі романтикалық бағыт заңдылығына сәйкес жазылған. Бұл шығарма жанры – авторлық ертегі. Бірақ бұл көбінесе жануарлар туралы ертегіге емес, философиялық астарлы әңгімеге ұқсайды. Ертегінің барлық кейіпкерлері – аллегория, бірақ егер жануарлар ертегісінде кейіпкер сапаның аллегориясы болса, онда «Ұсқынсыз үйрек балапаны» ертегісінің кейіпкерлері белгілі бір адам типін, белгілі бір тағдырды бейнелейді. Аталмыш ертегіні қазақ тілінде бейнелеген Ғ. Жұмабаев [8].

Түпнұсқадан қазақ тіліне аудару барысында аудармашының ана тілі - қазақ тілі екендігі айқын байқалады. Оған дәлел – аударма барысында көптеген фразеологиялық бірліктер, метафоралар және тағы да басқа қазақ тіліне тән тілдік бірліктер қолданылған. Мысалы, ертегі «It was lovely summer weather in the country» - сөйлемімен басталады. Бұл сөйлемді аудармашы «Жаздың жайма-шуақ кезі еді» деп берген. Аудармашы бұл сөйлем арқылы түпнұсқа сөйлемнің қазақ тілді оқырмандарға мәдени қырын сақтай отырып, жеткізген. Қазақ тілінің тілдік бірліктерінің сақталғандығын келесі сөз тіркестері арқылы да байқауға болады. «Golden corn», «green oats», «haystacks piled up» сөз тіркестері «қара бидай сарбалақтанып», «сұлы көктеп», «пішеннің шөмелеге салынған шағы» деп тәржімаланған.

Ертегінің басталуы барысында үйректердің тұрғылықты жерлерінің суреттелу стилі бейнелеу әдісі бойынша қалыптасқан. «The spot was as wild as the centre of a thick wood.» - мына сөйлемде «Түйе жапырақтардың саясы ит тұмсығы батпайтын ну ормандай, құлаққа ұрған танадай мүлгіген меңіреу дүние» деп фразеологиялық тіркестер арқылы әдемі суреттеліп жеткізілген.

Ағылшын және орыс тілінде ер және әйелдің жеке басын анықтайтын есімдіктер бар, мысалы «он, она», «he, she», ал қазақ тілінде арнайы сөздер қолданылады. Мысалы, ертегіде үйректі «she» деп алса, қазақ тілінде

«мекиен үйрек» деп жеткізген. Сондай-ақ, «watching for her young brood to hatch» сөз тіркесі, мағынасы бойынша «жаңа балапанын күтіп отыр» деп шұбалаңқы тәржімаланбай, тілдің мәдени ерекшеліктеріне сүйене отырып, «балапан басып отыр» деп аударылған.

Сонымен бірге, аударма барысында контекстік ерешеліктерге үлкен назар аударылған. Мысалы, «tired» сөзі – ‘шаршады’ деген мағынада, ал аудармашы ерекшелікті түсініп, мәнмәтінге сәйкестендіріп «жалықты» деп аударған. Мәтіндегі жағдайды беру үшін, «to have a gossip with her» сөз тіркесін «үйрекпен өсек айту» деп аудармай, мұндағы басты кейіпкер үйрек екендігін ескеріп, «онымен барқылдасу» деп аударған.

Аударма барысында кездесетін мәселелер мен ағылшын тілінен қазақ тіліне аудару кезіндегі ерекшеліктерге тоқталсақ. Ағылшын тілі мен қазақ тілінің стилистикалық құрылым ерекшеліктерін, анығырақ айтсақ, мүлде сәйкес келмейтінін айқын байқауға болады. Мысалы, ағылшын тілінде баяндауыш бастауыштан кейін, көбінесе екінші кезекте тұратын болса, ал қазақ тілінде баяндауыш көбіне сөйлемнің соңында келеді. Бұл мәтін авторлық шығарма болғандықтан, автор өзіндік таным-түсінігіне сәйкестендіріп, өзіндік әлемдік танымына сай етіп жазған. Демек, аудару барысында түпнұсқа стилін сақтай отырып, қазақ тілді оқырмандарға түсінікті тілмен жеткізу маңызды. Яғни, тек қана түпнұсқа мәтіндегі ақпаратты беріп қана қоймай, автордың жеткізгісі келген эмоционалды жағдайын реципиентке бейнелеп көрсету. Сонымен бірге, түпнұсқада көрсетілген уақыт және адамдардың ұлттық-мәдени ерекшелігін аударма тілінде жеткізе білу үлкен мәселе болып табылады [9]. Сондай-ақ контекстік ауытқушылық мәселесі барлық аудармашыда кездесетін жағдай. Бұл мәселеге жолықпау үшін, екі тілде де тек негізгі тілдік білімнен бөлек аялық білімнің болуы маңызды.

Г.Х.Андерсеннің «Ұсқынсыз үйрек балапаны» атты шығармасын қазақ тіліндегі аудармамен салыстырып талдау барысында аударма сапасын көтеру мақсатында сөйлемнің бөлшектенуі, сөйлемдерді біріктіру, грамматикалық ауысулар әдістері көптеп қолданылғанын байқадық. Сонымен бірге, кейбір сөз тіркестерінің аудармаларында калькалау әдісі де кездесті. Мысалы, *The Ugly Duckling* – *ұсқынсыз үйрек балапаны* деп аударылған, ағылшын тіліндегі көп мағыналы сын есімнің *ugly* ауыспалы мағынасы қазақша «ұсқынсыз» сын есімнің ‘кесінсіз, сұрықсыз’ мағынасына ауыспалы ‘жағымсыз’ мағына қосылуда (орысша аудармасында «гадкий» сөзінің мағынасымен салыстыру осы құбылыстарды анығырақ көрсетеді).

Жоғарыда айтылғандай, аудармашының назарында түпнұсқа ертегінің терең мағынасын жеткізу болғандықтан, көбінесе модуляция әдісі арқылы мәнмәтінге сәйкестендірілген аударма десе болады. Соның негізінде аударма мәтіннің сөздер мен сөз тіркестері арасында логикалық қатынас сақталып, шығарма идеясын жеткізуші құралдар қатарында қарастырылады.

Қорыта келе, қазіргі аударматануда орын алып келе жатқан аударма процесін мәдени бағыт призмасы арқылы қарастыру аударманың көптеген қырын ашып, аудармашылық талдауды нығайтады. Аударма түпнұсқа және

аударма лингвомәдениеттеріне тән екі халықтың ұлттық-мәдени, тарихи ерекшеліктерін, оның ішінде тілдік бейнелеу тәсілдері, троптар, фразеологиялық бірліктер, мақал-мәтел, қанатты сөздер мен екі лингвомәдениеттің танымал прецеденттік есімдері сияқты көптеген ұлттық-мәдени көріністерін ескеріп, ал аудармашы оларды жете қамтуы керек. Мұнда аудармашы эквиваленттілік мәселесімен бетпе-бет келеді, сондықтан аударма оқырманы бөтен өмір, мәдениетті жете түсінуі үшін аудармашы түпнұсқа мағынасын әуелі өзі дұрыс, терең түсініп, оны аударма тілінде жоғалтпастан дұрыс берілу әдісін таңдауы керек. Г.Х. Андерсен «Ұсқынсыз үйрек балапаны» атты ертегісінің жоғарыда қарастырылған Ғ. Жұмабаев аудармасы осы талаптарға сай әзірленгенін дәлелдей келе, оқырман бұл ертегіні аударма ретінде емес, түпнұсқа деп қабылдайтынын айту керек.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода. М.: АСТ, Восток-Запад, 2007. – 448 с.
- [2] Задорнова В.Я. Восприятие и интерпретация художественного текста: Учебное пособие для ин-тов иностр. яз. и филол. фак. университетов. – М.: Высшая школа, 1984. – 152 с.
- [3] История казахской литературы. (Ред. коллегия: М.Г. Габдуллин и др.). – Т. 1. – Алма-Ата: Наука, 1968. – 452 с.
- [4] Чуковский К. Сказки. – М.: Детская литература, 1978.
- [5] Энциклопедия для детей. – Т. 15. – Всемирная литература. – Ч. 1. – От зарождения словесности до Гете и Шиллера. – М.: Аванта+, 2000.
- [6] Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М.: ЭТС. — 2002. — 424 с.
- [7] Hans Christian Andersen. The Ugly Duckling. - http://hca.gilead.org.il/ugly_duc.html
- [8] Ганс Христиан Андерсен. Ұсқынсыз үйрек балапаны. Ауд. Ғ. Жұмабаев. <https://bilim-all.kz/article/4317>
- [9] Аударма үдерісіндегі трансформациялау типтері. <https://articlekz.com/kk/article/23825>

REFERENCES

- [1] Sdobnikov V.V., Petrova O.V. Teorija perevoda. (Translation theory) M.: AST, Vostok-Zapad, 2007. 448 p. [in Rus.]
- [2] Zadornova V.Ja. Vosprijatie i interpretacija hudozhestvennogo teksta. (Perception and interpretation of a literary text). Uchebnoe posobie dlja in-tov inostr. jaz. i filol. fak. universitetov. a textbook for in-tov foreign. lang. and philol. fac. universities). Moskva: Vysshaja shkola, 1984. – 152 p. [in Rus.]
- [3] Istorija kazahskoj literatury. (History of Kazakh literature.). Red. kolegija: M.G. Gabdullin i dr.. (Ed. Collegium: M.G. Gabdullin and others). – Т. 1. – Alma-Ata: Nauka, 1968. – 452 p. [in Rus.]
- [4] Chukovskij K. Skazki. (Fairy tales). M.: Detskaja literatura, 1978. [in Rus.]
- [5] Jenciklopedija dlja detej. (Encyclopedia for children.). Т. 15. Vsemirnaja literatura. (World literature). Ch. 1. Ot zarozhdenija slovesnosti do Gete i Shillera. (Part 1. From the birth of literature to Goethe and Schiller). M.: Avanta+, 2000. [in Rus.]
- [6] Komissarov V.N. Sovremennoe perevodovedenie. (Modern translation studies). M.: JeTS. 2002. 424 p. [in Rus.]
- [7] Hans Christian Andersen. The Ugly Duckling. - http://hca.gilead.org.il/ugly_duc.html

[8] Gans Hristian Andersen. Ұсынысyz үjрек балaпaны. F. Zhymabaev. (Ugly duckling. Translated by G. Zhumabayev). [in Kaz.] <https://bilim-all.kz/article/4317>

[9] Audarma үderisindegi transformalau tipteri. (Types of transformation in the translation process). [in Kaz.] <https://articlekz.com/kk/article/23825>

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА СКАЗОК С АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

Сәдубек С.Қ.¹

¹магистрант 2 года обучения, специальность «6М 056– Переводческое дело»
Казахский университет международных отношений
и мировых языков им. Абылай хана,
г. Алматы, Республика Казахстан,
e-mail: sadubek97@mail.ru

Аннотация. В статье анализируются особенности перевода сказки с английского языка на казахский язык. Рассмотрены особенности детской литературы и проблемы ее перевода в свете требований современного переводоведения.

Ключевые слова: детская литература, перевод, современное переводоведение, английский язык, казахский язык.

FEATURES OF THE TRANSLATION OF FAIRY TALES FROM ENGLISH INTO KAZAKH

Sadubek S.K.¹,

¹MA student, specialty “6M056 – Translation studies”
of Ablai Khan KazUIR and WL,
Almaty, Kazakhstan
e-mail: sadubek97@mail.ru

Abstract. The article analyzes the features of the translation of a fairy tale from English into Kazakh. The features of children's literature and the problems of its translation are considered in the light of the requirements of modern translation studies.

Keywords: children's literature, translation, modern translation studies, English, Kazakh.

Статья поступила 20.05.2020